

РОЛЯТА НА БАСНЯТА ЗА ВЪЗПИТАВАНЕ НА ЕМОЦИОНАЛНИ СОЦИАЛНИ КОМПЕТЕНЦИИ

Д-р Славомир Кжишка

*Университет „Адам Мицкевич“ – Познан
Педагогическо-артистичен факултет – Калиш*

Резюме. Авторът засяга въпроса за използването на баснята в оформянето на емоционални социални способности при децата. Показва мястото ѝ в библиотерапията от гледна точка на изключителното ѝ въздействие. Баснята затвърждава народните възгледи за междуличностните отношения, представя идеала за добро и справедливост, а също така и критериите за оценка на човешките постъпки. Благодарение на това стимулира моралния развой и позволява да се усвои приемането на обществените образци на поведение. Чрез басните се представят проблемите на човешкия живот и се прави опит да се отговори на въпроса какъв е обкръжаващият ни свят, от какви закони се ръководи и как да се справим със страховете и опасностите.

Ключови думи: социална компетентност; емоционална компетентност; арттерапия; библиотерапия; басня

В началото на тези разсъждения на тема ролята на баснята при възпитаване на емоционални социални компетенции авторът представя разбирането им със засяганата тук тема. Понятието социални компетенции се въвежда в психологията през 1959 г. от Роберт Уайт, който се занимава с влиянието на окръжаващата среда върху различни обществени групи. Той представя това понятие като особена способност на хората, подпомагаща тяхната по-добра комуникация с обкръжението, като я идентифицира със социалните способности. За човека като обществена личност е важно нейното точно и правилно функциониране в отношенията с другите хора, особено когато това изисква изпълнение на служебните задължения. Така познанието и способността за плодотворни и смислени контакти с другите хора са показател за ползотворността от функционирането на обществената личност в различните реални житейски ситуации. Дейвид У. Джонсон смята, че човекът и чувството му за щастие и пълнота зависят от умелото и точно контактуване с другите хора. Освен това цялата цивилизация се опира на способността за сътрудничество с околните, за провеждане на общи

действия с тях. Хората са ни необходими за нашето щастие и осъществяване и трябва да умеем да си сътрудним, ако искаме да сме на висотата на своите задачи и влечения (Johnson 1992). В социалната психология понятието социални и интерперсонални компетенции се разбира като способност за постигане на обществените и индивидуалните цели, като едновременно с това запазваме добри отношения с партньорите на общуването. Счита се, че тези понятия са трудни за еднозначно дефиниране. Често, за да се представи нагледно проблемът, се използват подкрепящи понятия като: социална и емоционална интелигентност, социални способности и познания.

През 2003 г. д-р Карън Биърман дефинира понятието социални компетенции, определяйки го като познавателна и емоционална способност, подпомагаща приспособяването на личността към социалната среда. Това означава, че за социалните компетенции може да се говори като за умения за оказване на съществено влияние върху другите хора в различни социални ситуации. Те се обуславят от следните лични черти: темперамент, обща, социална и емоционална интелигентност. Интерпретират се също и като способности за справяне в определен тип сложни обществени ситуации, достигане на цели в обществения живот, изграждане на емоционални връзки с другите хора и се разглеждат като творчество, развиване и поддържане на връзки, както и получаване на обществена подкрепа (Starostka 2008; Sternal 2014).

Същността на общата интелигентност не буди никакво съмнение, способността за истинско емоционално функциониране в обществото се признава отскоро. Емоционалните компетенции, или емоционалната интелигентност (Goleman 2007), са задължителни за функциониране в обществото и „се свързват тясно със социалните компетенции най-вече защото способността да се справяш със собствените и чуждите емоции, е същността на обществените контакти“ (Schaffer 2008). Обществените и емоционалните компетенции се покриват до такава степен, че се трактуват като една цялост, за която е точно определението емоционални социални компетенции (Schaffer 2008). Изграждането на тези компетенции е неразривно свързано със социалното развитие на човека или с неговата личностна промяна, „която настъпва под влияние на въздействието на социалната среда, подготвяйки го по този начин за по-пълноценно участие в колективния живот“ (Kowalik 2012, р. 71). Общественото развитие „на индивида“ се разбира като подготовка за бъдещия живот в обществото. Голямо внимание се обръща не толкова на настъпващите в личността промени, колкото на промените, които се осъществяват в нейното обкръжение и които водят до личностните промени (Kowalik 2012, р. 72). Вътрешнопсихичните промени на усвояването на ценностите от личността, нормите и примерите за подражание се основават на усвояването на социално поведение, социални компетенции и социални знания. По време на тази социализация обществото въздейства чрез такива макросоциални процеси като: „а) адап-

тиране на хората към социалните изисквания, б) намирането на такива обществени ниши, които в най-голяма степен да съответстват на притежавания потенциал за развитие на индивида, в) възприемането на специални културни (цивилизационни) концепции, които посредничат при изграждане на културни образци (ценности, норми, роли, социални основи), и г) изграждането и възпитанието на подрастващите в семейството и местата за обучение“. Усвоявайки обществени знания и умения, личността заема все по-високи позиции в обществото (Kowalik 2012, p. 101). Станислав Ковалик представя процеса на социалното развитие като продължение на личностните промени, предизвикани от специфичен вид събития или ситуации, създадени от други хора; като процес на въоръжаване на хората с определени знания и умения, които са нужни за дадената обществена система; откриване от личността на нови взаимовръзки с другите хора благодарение на придобитите социални компетенции (Kowalik 2012, p. 73). Според него „социалните компетенции могат да бъдат определени като относително трайни особености (характеристики) на човешката личност, изградени по време на нейното социално развитие, които са необходими за оказване на сериозно влияние върху другите хора в социални ситуации“ (Kowalik 2012, p. 76).

За изграждането именно на емоционални социални умения помага културотерапията и свързаната с нея арттерапия, терапия чрез изкуство. Понятието културотерапия се използва за пръв път в Полша от Вита Шулц в края на 80-те години, като пълната дефиниция тя публикува в началото на деветдесетте години: „Културотерапията е едно от многото действия, насочени към човека и неговата среда, предприети с цел възстановяване или укрепване на здравето и насочени за подобряване на качеството на живота, а нейната същност се основава на това, че за постигането на тази цел се използват определени произведения на културата, преди всичко на изкуството“ (Szulc 2011, p. 8). Такова определение на културотерапията ни насочва към формулирането на понятието за култура от Богдан Суходолски, който смята, че „културата е възпитател на живота на човека във всеки миг от неговото съществуване, придаването на стил, видимо отношение на човека към самия себе си и към околните по отношение на сбора в работата и стремленията му, в неговия възглед за достъпните му истина и красота, чувството за значимостта на живота и отговорността за съдбата на общността“ (цитирано по Szulc 2011, p. 20). Понятието за културотерапията е многоизмерно и това повдига въпроса за необходимостта от определяне на нейната теоретична основа за изследване на влиянието ѝ върху социалната среда. Концепцията за културотерапията развива Кшищов Самела, който разделя терапията на такава, която използват културните центрове, и символична, както и на такава терапия, която си служи с натурални средства. Според него културотерапия, която използва културни и символични средства, е арттерапия (Szulc 2011, p. 22). Едно от нейните направления е биб-

лиотерапията. Понятието определя общите дейности, основаващи се на използването на книгите за терапевтични цели. Пълната дефиниция за библиотерапията се появява през 1961 г. и според нея библиотерапията представлява използване на селектирани читателски материали като терапевтична помощ в медицината и психиатрията, както и помагало при решаване на личните проблеми чрез четене (Szulc 2011, 1994, р. 32). Основите на библиотерапията полага Николай Рибалкин, който забелязва, че човек, подложен на терапия, търси в литературата примери, съответстващи на неговите лични проблеми (Encyklopedia... 1971, р. 2105).

При възпитаване на емоционални социални компетенции у децата голяма роля играят игрите, басните и приказките. Басните дават на детето примери, кратки символични и синтетични възприятия на обширни територии на възприятията (Tyszkowa 1978, р. 141). В басните са свързани два свята – реалният и фикционалният. Те са представени по близък до детското мислене и на действителността начин. Описват се ключови за човешкия живот проблеми. Басните се стараят да отговорят на въпроса какво представлява този свят, какви закони го управляват и как да се приема страданието. В басните всички трудности се преодоляват чрез магия, която е пожелателно мислене. В героите и събитията на басните виждаме примери, които помагат на детето да се справи с житейските ситуации, с вътрешните конфликти, или просто му помагат да се понесе на крилете на фантазията, носещи му спокойствие и извикващи креативно мислене в по-късния етап от живота му (Wasilewska 2012, pp. 138–139). Баснята има специфично литературно пространство, подвижно в конструкцията си, способно на невероятни преобразувания, но едновременно с това автономно, имащо много общо със страната на сънищата. Басните се характеризират със специфична поетика от типа на фантастиката. Проявява се несигурност на събитията и едновременно очакването за нещо необикновено, което създава атмосфера на емоционално напрежение (Wasilewska 2012, р. 27). Характерна черта за баснята също е показването на екзистенциалния проблем по прост и концентриран начин. Това дава възможност на детето да схване проблема, тъй като е представен по най-прост начин (Bettelheim 1996, р. 30). Баснята освобождава от страхове и опасности, показва, че в живота непрекъснато съществува борба между доброто и злото и че има несправедливост и се случват неща, които не можем да предвидим. Според посланието на баснята не бива да се предаваме и трябва да вярваме в този свят, за да постигнем успехи. Дорис Брет смята, че „изясняването и интерпретирането във връзка с реалността може, напротив, да отнеме от магията на баснята и да лиши детето от възможността за постигане на собствени осъзнати сравнения в съответстващо му темпо, което се случва обикновено след неколкократно изслушване и премисляне на разказа“ (Brett 2003, р. 31). Според авторката басните трябва да се разказват и адаптират към индивидуалните потребности

на детето. Тя твърди също, че е много важно главният герой на баснята да има близко или напоящо име до името на слушащото я дете (Brett 2003, p. 23).

При терапията с помощта на басни голяма роля играе театротерапията, чиято теория и практика засягат компенсаторните, терапевтичните и профилактичните въздействия. В тези въздействия участва както лицето, на което се помага, което има затруднения или психични, соматични или социални смущения, така и лицето, което помага (Stańko 2009, p. 30). Аниа Стефанска пише, че това е такава форма на театрални действия, която, създавайки условия, дава възможност на лицето да надскочи собствените си възможности, като същевременно си даде сметка за съответните си ограничения. Задължително условие при театротерапията е подкрепата на развитието на участника в общото сценично действие. Целта е не актьорската игра, а съзнателното желание за промяна, воденето на диалог със себе си. Този личен разговор се основава често само на знаците на тялото, понякога на простата структура на звуковете, отварящи пространството за многозначността на чувствата или възгледите. Диалогичният контакт, при който това е артистичен код, условен сценичен знак или символ, представлява специфичен език, разбираем за по-голямата част от партньорите в театралното „действие“. Това е вид разговор, в който партньорите, на основата на собствения си опит, създават разказ за Човека, за неговите качества и разбирания за света. Формата на тази необикновена област тук определя специфичен медиум, а именно артистичната структура на изказа, използвана като средство за комуникация. Това общуване в процеса на промяна изисква изразяване на чувства, на емоции – както на позитивните, така и на негативните, а работата с емоциите в творческия процес трябва да улесни разбирането на тяхното значение. Освен това в процеса на играта в театротерапията протича възприемане, основано в голяма степен на знакова система с размити граници, разигравано във вид на интерсемиотични действия. Такова отношение изисква прекодиране на знаците от един вид на знаци от друг вид. Но най-често при комуникирането в артистичното пространство на играта фрапира интонацията или акцентирането, вниманието се приковава от колорита на гласа, ритъма и скоростта на говорене, височината на гласа. От перспективата на театротерапията това представлява информация, задължителна за разбирането на другия човек, на неговото виждане на света (Stefańska 2012, pp. 81 – 82).

В психотерапията при деца и младежи се използва също и куклена инсценировка, която позволява да се изяснят емоционалните конфликти. Въз основа на инсценираните от децата басни може да се видят техните притеснения и задръжки, може да се коригират такива позиции като агресия и липса на сътрудничество (Osuchowska 1978, pp. 159 – 160). Според И. Осуховска съществуването в психодрамата на две различни роли – тази, показваща „какъв съм“, и ролята, представяща „какъв бих искал да бъда“, е възможно благодарение на

това, че си служим с образи от приказките и басните, които, благодарение на изразителния си и контрастиращ характер, пасват много добре (Osuchowska 1978, p. 158) на баснята. В терапията, както пише Мария Молицка, баснята има различна употреба: „може да бъде разчитана като образец на определено поведение, може да служи за проекция на собствения опит при завършване на историите или при измисляне на нови, помага да се вникне в собствените проблеми, може да служи за социализация, за вътрешно укрепване“ (Molicka 2002, p. 152).

REFERENCES

- BETTELHEIM B., 1996. *Cudowne i pożyteczne. O znaczeniach i wartościach baśni*, (przeł. D. Danek), Warszawa: Wydawnictwo W.A.B.
- BRETT D., 2003. *Bajki, które leczą*, cz. 1 (przekł. M. Trzebiatowska), Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- BRETT, D., 2003. *Bajki, które leczą*, cz. 2, (przekł. H. Dankiewicz), Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Encyklopedia wiedzy o książce*, 1971. Wrocław-Warszawa-Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- GOLEMAN, D., 2007. *Inteligencja emocjonalna*, (tłum. A. Jankowski), Poznań: Media Rodzina.
- JOHNSON, D. W., 1992. *Podaj dłoń*, Warszawa: Instytut Psychologii Zdrowia i Trzeźwości, Polskie Towarzystwo Psychologiczne.
- KOWALIK, S., 2012. *Rozwój społeczny*, [w:] Harwas-Napierała B., Trempała J. (red.), *Psychologia rozwoju człowieka*, t. 3, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- MOLICKA, M., 2002. *Bajkoterapia. O lękach dzieci i nowej metodzie terapii*, Poznań: Media Rodzina.
- OSUCHOWSKA, I., 1978. *Wykorzystanie bajek i baśni w psychoterapii dzieci i młodzieży*, [w:] Skrobiszewska H. (red.), *Baśń i dziecko*, Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza.
- SCHAFFER, H. R., 2008. *Psychologia dziecka*, (tłum. A. Wojciechowski), Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- STAŃKO, M., 2009. Arteterapia – mechanizmy działania z perspektywy neuropsychologii, *Psychoterapia*, № 2.
- STAROSTKA, E., 2008. *Kompetencje społeczne, a możliwości interpersonalne*, <http://www.psychologia.net.pl/arttykul.php?level=254> (dostęp: 29. 07. 2015).
- STEFANSKA, A., 2012. *Teatroterapia jako metoda kształtowania poczucia godności u osób niepełnosprawnych intelektualnie*, Poznań-Kalisz: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Pedagogiczno-Artystyczny, Biblioteka Arteterapeuty.

- STERNAL, E., 2014. *Kompetencje społeczne w obliczu przemian społeczno-gospodarczych*, Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.
- SZULC, W., 2011. *Arteterapia. Narodziny idei, ewolucja teorii, rozwój praktyki*, Warszawa: Difin.
- SZULC, W., 1994. *Kulturoterapia. Wykorzystanie sztuki i działalności kulturalno-oświatowej w leczeniu*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe Akademii Medycznej.
- TYSZKOWA, M., 1978. *Baśń i jej recepcja przez dzieci*, [w:] Skrobiszewska H. (red.), *Baśń i dziecko*, Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza.
- WASILEWSKA, A., 2012. *Fantastyka baśniowa a dziecko - wychowanie czy manipulacja?*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.

THE ROLE OF THE FABLE IN TEACHING EMOTIONAL-SOCIAL COMPETENCES

Abstract. In the article I bring the issue of using fairy tales in creating emotional social skills among children. It occupies a special place in bibliotherapy on the grounds of unique effect. The fairy tales strengthen, in fantastic form, the regional views on human intercourse and show ideals of good and justice and criteria of assessing human actions. Thanks to fairy tales, they stimulate moral development and enable to adapt socially accepted patterns of behaviour. In fairy tales the life matters are shown. They try to answer the question what the world is, which rules it governs and how to cope with fears and risks.

Keywords: social competencies; emotional competencies; art therapy; bibliotherapy; fairy tale

✉ **Dr. Sławomir Krzyszka**

Department of Educational Sciences
Faculty of Pedagogy and Fine Arts in Kalisz
1, Wieniawski Str.
61 – 712 Poznań, Poland
E-mail: slawomirkrzyska@gmail.com

Превод: И. Михайлова